

# Slovenský národopis

## 2

### 39 - 1991



*Na obálke:* 1. strana: Svätý Michal archanjel ničí Sodomu. Detail ikony zo 17. storočia, majetok Slovenskej národnej galérie. Foto L. Mišúrová

4. strana: Svätý Michal archanjel s výjavmi jeho činov. Ikona zo 17. storočia, SNG, foto L. Mišúrová

HLAVNÝ REDAKTOR  
Milan Leščák

VÝKONNÉ REDAKTORKY  
Ľubica Chorváthová  
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA  
Stanislav Brouček, Božena Filová, Václav Frolec,  
Emília Horváthová, Václav Hrníčko, Josef Jan-  
čář, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Mar-  
tin Mešša, Ján Mjartan, Ján Podolák, Zora Rusná-  
ková, Peter Salner, Karol Strelec, Andrej Sulitka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

[www.ebsco.com](http://www.ebsco.com)

[www.cejsh.icm.edu.pl](http://www.cejsh.icm.edu.pl)

[www.cceol.de](http://www.cceol.de)

[www.mla.org](http://www.mla.org)

[www.ulrichsweb.com](http://www.ulrichsweb.com)

[www.willingspress.com](http://www.willingspress.com)

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)  
European Reference Index for the Humanities (ERIH): [www.esf.org](http://www.esf.org)

## OBSAH

## ŠTÚDIE

- Zelová, Alena: Identita príslušníkov etnických menšín v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska – sociálno-psychologický prístup . . . . . 132
- Kaľavský, Michal: Postavenie národných menšín na Slovensku v rokoch 1918–1938 . . . . . 143
- Podoba, Juraj: Vplyv sociálnej štruktúry na osídlenie, tradičné staviteľstvo a bývanie v Bratislave-Rači . . . . . 157
- Radovanovičová, Miljana: Otázky demografických javov a procesov v kontexte etnologických výskumov urbánnych prostredí . . . . . 178
- Maťovčík, Augustín: K niektorým problémom ľudovej slovesnosti v období preromantizmu . . . . . 181
- Dorovský, Ivan: Recepte makedonské lidové slovesnosti na Slovensku . . . . . 185
- Krekovičová, Eva: *Category of function in ethnological and folklore research (On the example of song repertoire analysis)* . . . . . 191

## DISKUSIA

- Nušková, Andrej: Miesto etnografie v modelovaní rovnovážneho rastu oblastí . . . . . 202
- Rozhovor s Milanom Stanekom . . . . . 207

## MATERIÁLY

- Kadlecová-Onderčaninová, Andrea: Zo súčasného výskumu etnického povedomia u najmladšej generácie obyvateľov slovenskej obce Santov (Pilisszántó) v Maďarsku . . . . . 212
- Kardošová, Monika: Spracovanie dreva v Podjavorinskej oblasti v 20. storočí . . . . . 217

## ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSÝ

- Jubilujúca PhDr. Jaroslava Paličková-Pátková, CSc. (Irena Pišútová) . . . . . 228
- Jaroslav Štika šedesátnikom (Václav Frolec) . . . . . 230
- Mezinárodná konferencia o etnokartografii (Václav Frolec) . . . . . 231
- I. Folkloristický seminár ÚEF ČSAV (Hana Hlôšková) . . . . . 234
- Obraz a text (Olga Danglová) . . . . . 236
- Evropská vesnice dnes (Václav Frolec) . . . . . 238
- Medzinárodná konferencia výskumu národnost-

- ných menšín v Békešskej Čabe (Andrea Kadlecová-Onderčaninová) . . . . . 240
- VII. mezinárodný ugro-finský kongres (CIFU-7) (Václav Frolec) . . . . . 241
- Po Etnofilme Čadca 1990 (Eva Riečanová) . . . . . 242
- Valné zhromaždenie Národopisnej spoločnosti pri ČSAV v r. 1990 v Boskovicích (Lubomír Procházka) . . . . . 245

## RECENZIE – ANOTÁCIE

- Eastern Europe... Central Europe... Daedalus (Lubica Chorváthová) . . . . . 247
- Christo Vakarelski, Bálgarski pogrebalni običaji (Lubica Chorváthová) . . . . . 248
- E. Večerková, Kraslice ve sbírkách Moravského muzea v Brně (Elena Prandová) . . . . . 249
- Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung (Zuzana Štefániková) . . . . . 250
- M. Žiláková, Nárečie troch slovenských obcí v Bakonyi s osobitným zreteľom na pozostatky aoristu . . . . . 252
- N. Baráthová, Nad Kežmarkom vietor veje . . . . . 252
- J. Tříška, Předhusitské bajky . . . . . 253
- V. Horyna, Lžice medu – špetka pepře . . . . . 253
- Liszka, J., Magyar néprajzi kutatás Szlovákiában (1918–1938) . . . . . 253
- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde 1990 . . . . . 253
- Budina, O. R. – Šmeřova, M. N., Gorod i narodnyje tradicii russkich . . . . . 254
- Telefonieren . . . . . 254
- Krupa, A., Zsofka néni kétnyelvű meséi . . . . . 254
- Paluch, A., Zerwij ziele z dziewięciu miedz . . . . . 255
- Eszter Kisbán, Népi kultúra, közkultúra, jelkép: A Gulyas, pörkölt, paprikás . . . . . 255
- Fedosik, A. S., Partizanskaja byl ne zabyta . . . . . 255
- Schneewittchen hat viele Schwestern . . . . . 256
- Červené jablčko v oblôčku mám . . . . . 256
- Národopisná revue 1990 . . . . . 256
- Život . . . . . 256

## CONTENT

## ARTICLES

- Zelová Alena: Identity of members of ethnic minorities from the nationally mixed regions of Slovakia – social and psychological approach . . . . . 132
- Kaľavský Michal: *Ethnic minorities in Slova-*

<b>    kia in 1918–1938</b> . . . . .	143
<b>Podoba Juraj: Social structure influence on settlement, traditional folk architecture and dwelling in Bratislava-Rača</b> . . . . .	157
<b>Radovanović Miljana: Demographic phenomena questions and processes in context of ethnologic research of urban environs</b> . . . . .	178
<b>Maťovčík Augustín: On some problems of folk oral poetry in period of Pre-romanticism</b> . . . . .	181
<b>Dorovský Ivan: Macedonian folk poetry reception in Slovakia</b> . . . . .	185
<b>Krekovičová Eva: Category of function in ethnological and folklore research (on the example of analysis of song repertoire analysis)</b> . . . . .	191

#### DISCUSSION

<b>Nuoška Andrej: The place of ethnography in modelling balanced increase of regions</b> . . . . .	202
<b>An interview with Milan Stanek</b> . . . . .	207

#### MATERIALS

<b>Kadlecová-Onderčaninová Andrea: From the contemporary ethnic consciousness research among the youngest generation of Slovak community Santov (Pilisszántó) in Hungary</b> . . . . .	212
<b>Kardošová Monika: Wood processing in Podjavorina region in the 20<sup>th</sup> century</b> . . . . .	217

#### HORIZONS – NEWS – GLOSSARY

<b>The jubilee of Jaroslava Paličková-Pátková, PhD. (Irena Pišúťová)</b> . . . . .	228
<b>Jaroslav Štika sixty years old (Václav Frolec)</b> . . . . .	230
<b>International conference on ethnocartography (Václav Frolec)</b> . . . . .	231
<b>The 1<sup>st</sup> Readings in Folkloristics of Institute of Ethnography and Folklore of the Czechoslovak Academy of Sciences (Hana Hlôšková)</b> . . . . .	234
<b>Image and Text (Olga Dangovalá)</b> . . . . .	236
<b>European Village Today (Václav Frolec)</b> . . . . .	238
<b>International Conference of Ethnic Minorities Research in Békéscsaba (Andrea Kadlecová-Onderčaninová)</b> . . . . .	240
<b>The VII<sup>th</sup> Ugrian-Finnic Congress (CIFU-7) (Václav Frolec)</b> . . . . .	241
<b>After Ethnofilm Čadca 1990 (Eva Riečanová)</b> . . . . .	242
<b>General Assembly of Ethnographic Association by the Czechoslovak Academy of Sciences in 1990 at Boskovice (Lubomír Procházka)</b> . . . . .	245

#### BOOK REVIEWS – ANNOTATIONS

#### INHALT

#### STUDIEN

<b>Zelová, Alena: Die Identität der Angehörigen der ethnischen Minderheiten in national gemischten Regionen der Slowakei – sozialpsychologischer Zutritt</b> . . . . .	132
<b>Kaľavský, Michal: Die Situation der Nationalminderheiten in der Slowakei in den Jahren 1918–1938</b> . . . . .	143
<b>Podoba, Juraj: Der Einfluß der sozialen Struktur auf die Besiedlung, das traditionelle Bauwesen und Wohnen in Bratislava-Rača.</b> . . . . .	157
<b>Radovanović, Miljana: Fragen zu demographischen Phänomenen und Prozeßen im Kontext der ethnologischen Forschungen des urbanistischen Milieu</b> . . . . .	178
<b>Maťovčík, Augustín: Zu manchen problemen der Volksdichtung in der Epoche des Präromantismus</b> . . . . .	181
<b>Dorovský, Ivan: Rezeption der makedonischer Volksdichtung in der Slowakei</b> . . . . .	185
<b>Krekovičová, Eva: Die Kategorie der Funktion und die ethnologische Forschung (am Beispiel der Analyse des Liederrepertoires)</b> . . . . .	191

#### DISKUSSION

<b>Nuoška, Andrej: Die Position der Ethnologie im Modellieren des Gleichgewichtswachstums der Regionen</b> . . . . .	202
<b>Ein Gespräch mit Milan Stanek</b> . . . . .	207

#### MATERIALIEN

<b>Kadlecová-Onderčaninová, Andrea: Aus der gegenwärtigen Forschung der ethnischen Bewußtheit bei der jüngsten Generation der Bewohner der slowakischen Gemeinde Santov (Pilisszántó) in Ungarn</b> . . . . .	212
<b>Kardošová, Monika: Die Verarbeitung des Holzes im Gebiet von Podjavorina im 20. Jh</b> . . . . .	217

#### RUNDSCHAU – INFORMATIONEN – GLOSSEN

<b>Jubilarin Ph. Dr. Jaroslava Paličková-Pátková, CSc. (Irena Pišúťová)</b> . . . . .	228
<b>Jaroslav Štika sechzigjährig (Václav Frolec)</b> . . . . .	230
<b>Internationale Konferenz über Ethnokartographie (Václav Frolec)</b> . . . . .	231
<b>I. Folkloristisches Seminar des Instituts für Ethnographie und Folkloristik der Tsch. Akademie der Wissenschaften (Hana Hlôšková)</b> . . . . .	234
<b>Bild und Text (Olga Dangovalá)</b> . . . . .	236
<b>Das europäische Dorf heute (Václav Frolec)</b> . . . . .	238
<b>Die internationale Konferenz der Forschung der Nationalminderheiten in Békés Csaba (Andrea Kadlecová-Onderčaninová)</b> . . . . .	240
<b>Der VII. Ugro-finische Kongress (CIFU-7) (Václav Frolec)</b> . . . . .	241
<b>Nach Ethnofilm Čadca 1990 (Eva Riečanová)</b> . . . . .	242
<b>Die Vollversammlung der Ethnographischen Gesellschaft bei der Tsch. Akademie der Wissenschaften im J. 1990 in Boskovice (Lu-</b>	

bomír Procházka) . . . . . 245

## BÜCHERBESPRECHUNGEN-REFERATE

### СОДЕРЖАНИЕ

#### СТАТЬИ

З е л е в а Алена: Идентичность членов этнических меньшинств в национально смешанных областях Словакии – социально-психологический подход . . . . . 132

К а л я в с к и Михал: Положение народных меньшинств в Словакии в 1918–1938 гг . . . . . 143

П о д о б а Юрай: Влияние социальной структуры на заселение, традиционное зодчество и жилище в Братиславе-Раче . . . . . 157

Р а д о в а н о в и ч Миляна: Вопросы демографических явлений и процессов в контексте этнологических исследований городской среды . . . . . 178

М а т е в ч и к Аугустин: К некоторым проблемам народного творчества в период пре-романтизма . . . . . 181

Д о р о в с к и Иван: Восприятие македонской народной поэзии в Словакии . . . . . 185

К р е к о в и ч о в а Эва: Категория функции и этнологическое исследование (на случае анализа песенного репертуара) . . . . . 191

#### ДИСКУССИЯ

Н у о ш к а Андрей: Место этнологии в моделировании уравновешенного роста областей . . . . . 202

Разговор с Миланом Станеком . . . . . 207

#### МАТЕРИАЛЫ

Кадлецова-Ондерчанинова Ан-

дреа: Из современного исследования этнического сознания у самой молодой генерации жителей словацкой деревни Сантов (Пилишсанто) во Венгрии . . . . . 212

К а р д о ш о в а Моника: Обработка дерева в области Подъяворины . . . . . 217

#### ОБЗОРЫ – ИНФОРМАЦИИ – ГЛОСЫ

Д-р Ярослава Паличкова-Паткова, К. и. н. отмечает юбилей (Ирена Пишутова) . . . . . 228

Ярослав Штика шестидесятником (Вацлав Фролец) . . . . . 230

Международная конференция по этнокартографии (Вацлав Фролец) . . . . . 231

1<sup>50</sup> фольклористический семинар Института этнографии и фольклористики Чехословацкой академии наук (Хана Хлушкова) . . . . . 234

Картина и текст (Ольга Данглова) . . . . . 236

Европейская деревня сегодня (Вацлав Фролец) . . . . . 238

Международная конференция исследований этнических меньшинств в Бекешской Чабе (Венгрия) (Андреа Кадлецова-Ондерчанинова) . . . . . 240

VI<sup>00</sup> Международный угро-финский конгресс (Вацлав Фролец) . . . . . 241

После Этнофильма Чадца 1990 (Ева Риечанска) . . . . . 242

Всеобщая сессия Этнографического общества при Чехословацкой Академии наук в 1990 г. в Босковицах. (Лубомир Прохазка) . . . . . 245

#### РЕЦЕНЗИИ – АННОТАЦИИ

## POSTAVENIE NÁRODNÝCH MENŠÍN NA SLOVENSKU V ROKOCH 1918–1938

MICHAL KALAVSKÝ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Republika Československá<sup>1</sup> (ďalej RČS) vznikla realizáciou idey spojenia Slovanov v Strednej Európe – Čechov, Slovákov a Rusínov. Napriek snahám dať novému štátu jednotný etnický základ, nový štát prevzal silné národné menšiny:<sup>2</sup> v Čechách, Morave a Sliezske nemeckú a poľskú, na Slovensku maďarskú, rusínsku a nemeckú, na Podkarpatskej Rusi maďarskú. Vo všetkých piatich častiach štátu, ale najmä na Podkarpatskej Rusi a Slovensku žila aj početná židovská národná menšina.

Na Slovensku podľa sčítaní ľudu v rokoch 1921 a 1930 bola etnická situácia nasledovná:<sup>3</sup>

krajiny s panovníkom a súdnicstva s miestodržiteľskou radou (zák. čl. 4);

1830 – verejné úrady vyhradené len osobám, ktoré vedia maďarsky, maďarčina je výhradný jazyk v najvyšších krajinských úradoch a v súdnicteve;

1836 – ustanovená autentickosť maďarských zákonných textov, maďarské písanie matrik (čl. 3);

1840 – korešpondencia cirkevných úradov so svetskými i v nemaďarských oblastiach po maďarsky (zák. čl. 6);

1844 – maďarčina výlučným štátnym jazykom

	1921				1930			
	počet v tis.	%	počet súdnych okr.		počet v tis.	%	počet súdnych okr.	
			vyše 20 %	vyše 2/3			vyše 20 %	vyše 2/3
Slováci	2012	67	67	52	2346	72	69	53
Maďari	635	21	20	12	572	18	20	10
Nemci	140	5	6	—	147	5	5	—
Rusíni	85	3	5	1	91	3	5	2
Židia	71	3	—	—	65	2	—	—

Tento etnický obraz Slovenska v rokoch 1918–1938 bol výsledkom sčasti historického vývoja a sčasti etnocídy vykonávanej uhorskými štátnymi orgánmi a inštitúciami na nemaďarských národoch po roku 1790. Medzníkmi tejto cieľave domej a systematicky uplatňovanej etnocídy boli roky:

1791 – 2 zákonné články 16/1791 a 7/1792 o právach maďarského jazyka;

1805 – maďarčina ako úradný jazyk pre styk

(čl. 2), jediným jazykom kráľa, snemu, najvyšších úradov, zákonov, všeobecne povinný vyučovací predmet;

1847 – maďarčina výhradný jazyk i v župných zhromaždeniach;

1860 – obnovenie postavenia maďarskej reči ako jazyka štátnych úradov a súdov;

1868 – maďarčina opäť štátnym jazykom;

1907 – zmaďarizovanie i cirkevného národného školstva.

Dlhoročný útlak, resp. nerovnoprávne postavenie slovenčiny mala odstrániť národnodemokratická revolúcia v roku 1918. Úradná moc RČS (všetka moc patrila ľudu) bola hneď nútená riešiť otázku používania jazykov a určenia statusu jazykov národných menšín, ktoré boli v rôznom postavení. Bol tu český národ, ktorý sa zbavil národného útlaku a stal sa vládnuším národom. Bol tu slovenský národ, ktorý sa tiež zbavil národného útlaku, a ktorému vtláčali ilúziu postavenia vládnuceho národa, resp. teóriu o kmeni česko-slovenského národa. Boli tu silne sklamané (prehrou vo vojne a rozdelením monarchie), ale sebavedomé národné menšiny – maďarská a nemecká, ktoré sa z pozície vládnuceho národa, z pozície štátneho a úradného jazyka dostali na pozície menšinové. A konečne boli tu národné menšiny – poľská, rusínska a židovská (cigánska bola počtom zanedbateľná), ktorým sa prestalo zabráňovať v ich národnom rozvoji.

Aby sa udržalo pred svetom zdanie, že nový štát nie je mnohonárodnostný ako rozbité Rakúsko-Uhorsko, prijala sa teória jednotného československého národa, čím sa mala dokumentovať takmer dvojtretinová prevaha jedného národa v štáte. Na oficiálnom akceptovaní tejto myšlienky nič nezmenil ani fakt, že národné vedomie Slovákov sa v revolúcii 1918 a celom období RČS prejavovalo ako slovenské, nie československé. Oficiálne pripustenie existencie osobitného českého a osobitného slovenského národa by automaticky znamenalo pripustenie faktu, že RČS je mnohonárodnostný štát, kde ani jeden národ netvorí početnú väčšinu. V tomto zmysle sa ústava RČS začína vetou „My, národ Československý, chcťjíce upevniť dokonalejšiu jednotu národa...“<sup>4</sup> a v tomto zmysle jedná Národný výbor „jmenem československého národa“.<sup>5</sup>

Vychádzajúc z koncepcie československého národa vytvoril sa adekvátne právnický pojem „československý jazyk“. Dva filologicky zdôvodnené jazyky, dva existujúce literárne jazyky – čeština a slovenčina sa do oblasti jazykového práva premietli ako jeden československý jazyk, formálne založený na úplnej rovnosti češtiny a slovenčiny. Táto rovnosť sa vysvetľovala (podľa § 4 jazykového zákona)<sup>6</sup> tak, že české úradné podanie vybavené slovensky a slovenské úradné podanie vybavené česky sa pokladajú za vybavené v jazyku podania. Oficiálne proklamovaná rovnosť češtiny so slovenčinou sa týmto ustanovením stala len zbožným želaním. Aby sa zamedzilo krikľavému potláčaniu slovenčiny, najmä početnými štátnymi zamestnancami českej národnej

príslušnosti na Slovensku, zákon stanovil, že na Slovensku sa úraduje spravidla po slovensky, v tých častiach republiky, ktoré mali zastúpenie na ríšskej rade pred 28. októbrom 1918 (Čechy, Morava, Sliezske, Tešínske, Hlučínske) po česky.

Postavenie národov a národných menšín RČS v období 1918–1938 bolo ovplyvnené predovšetkým štyrmi hlavnými okolnosťami:

1. demokratickým a republikánskym zriadením štátu,
2. medzinárodnými záväzkami RČS vyplývajúcimi z mierových zmlúv,
3. dlhoročným útlakom češtiny a slovenčiny a snahou zabezpečiť týmto jazykom nevyhnutne potrebné privilegované postavenie v štáte,
4. národnostným rozvrstvením v štáte.

#### *Zásady určovania príslušnosti k národu a národnej menšine*

Československé právo v medzivojnovom období príslušnosť k národnosti stotožňovalo s príslušnosťou k jazyku. Výnimku tvorili Židia, ktorí si mohli priznať židovskú národnosť. Mechanizmus priznania národnostných práv sa opierať o údaje získané sčítaním ľudu (smerodajné bolo vždy posledné sčítanie), o národnostné zloženie súdnych okresov zistené sčítaním a o štátne občianstvo.

Pri sčítaní ľudu sa zapisovala národnosť podľa materinského jazyka.<sup>7</sup> Inú národnosť, než totožnú so svojím materinským jazykom si mohla sčítaná osoba priznať len vtedy, ak už nehovorila svojím materinským jazykom v rodine (v domácnosti) a úplne ovládala inú reč. Zapsať sa mohla len jedna národnosť. Ak niekto chcel priznať dve národnosti, alebo nepriznal žiadnu, zapisovala sa národnosť podľa materinského jazyka. Národnosť detí do 14 rokov sa riadila podľa národnosti ich rodičov. Ak rodičia boli rôznej národnosti, tak podľa toho z nich, kto sa o nich staral. Ak to boli obaja, žiadny z nich a v sporných prípadoch podľa národnosti otcov. U nemanželských detí podľa národnosti matkinej.<sup>8</sup>

Rozsah uplatňovaných práv sa stanovil na základe početnosti niektorej národnej menšiny v obvode súdneho okresu. Pri početnosti pod 20 % nemali príslušníci národnej menšiny právnu možnosť uplatňovania svojich národných práv v úradnom styku. Hranica 20 % a 2/3 zastúpenia príslušníkov národnej menšiny dávala pomerne široké jazykové práva v oblasti úradného styku. Zo zásady 20 % zastúpenia vyplývalo, že za národné menšiny sa považovali len tie menšiny,



ktoré sa mohli vykázať, že pri sčítaní ľudu dosiahli aspoň v jednom súdnom okrese požadovaných 20 %. Týmto sa vylúčili malé alebo rozptýlené národné menšiny (Chorváti, Cigáni). Do úvahy sa brala len kvalifikovaná, číselne vyjadrená početnosť československých štátnych občanov, zistená pri sčítaní. Spory vznikali v otázke, či menšinové práva prislúchajú aj cudzím štátnym príslušníkom v obvodoch súdnych okresov tam, kde ich požívajú československí štátni občania rovnakého jazyka. Najvyšší súd RČS však trval na zápornom stanovisku.<sup>9</sup>

#### *Ochrana menšín demokratickým a republikánskym zriadením RČS*

Ústava RČS zaručovala jednotnosť, nedeliteľnosť, zvrchovanosť a samostatnosť štátu. Všetci občania RČS bez ohľadu na jazyk, národnosť, náboženstvo, sociálny pôvod, rasu, politické presvedčenie požívali ochranu zákona a možnosť uplatniť všetky práva, ktoré im ústava a zákony poskytovali.

Okrem ustanovení ústavnej listiny, vyplývajúcich z mierovej zmluvy v Saint Germain en Laye, ústava vyhlasovala akýkoľvek spôsob násilného odnárodňovania za nedovolený a umožnila takéto jednanie považovať za trestné.

Zákon na ochranu republiky hrozil trestom za prečin tuhým väzením od jedného mesiaca do jedného roka tomu, kto verejne poburoval k násilnostiam alebo k iným nepriateľským činom proti jednotlivým skupinám obyvateľov pre ich národnosť, jazyk, rasu, alebo náboženstvo, alebo preto, že sú bez vyznania. Pre tie isté prečiny proti jednotlivcovi bol trest štyrikrát nižší. Za verejné popudzovanie k nenávisti proti jednotlivým skupinám obyvateľov pre ich národnosť, jazyk, rasu, alebo náboženstvo, alebo preto, že sú bez vyznania trestal sa väzením od dvoch týždňov do pol roka. Na týždeň až tri mesiace sa mohol potrestať ten, kto verejným spôsobom surovo a štvavo hanobí republiku, národ alebo národnú menšinu, tak, že to môže znížiť vážnosť republiky, alebo ohroziť všeobecný pokoj v republike.<sup>10</sup>

V dôvodovej správe k zákonu na ochranu republiky z ústavnoprávneho výboru poslaneckej snemovne sa hovorilo, že nemôže byť sporu o tom, že náboženské a národnostné zápasy sa v povojnovej dobe nielen priostřili, ale dostali taký charakter, že ohrozujú pokojný politický a častokrát i hospodársky život do tej miery, že ochromujú zdarný vývoj štátu. Návrh zákona neskrýval skutočnosť, že také boje boli a aj budú a nedajú sa ničím odstrániť. Zamedzuje len výstrelky zápasov,

ktoré sa dotýkajú verejnej bezpečnosti a verejného poriadku ako nutných predpokladov zdravého života v štáte.<sup>11</sup> Aby nedošlo k mylnému výkladu, zákon sa vzťahoval aj na príslušníkov, ktorí boli považovaní za rovnakej národnosti alebo náboženstva. Týkal sa teda aj trestných činov, ktoré vykonal Čech proti Slováckovi a naopak.

Demokratické a republikánske zriadenie štátu však vyžadovalo postavenie istej hranice, ktorú národnostné práva nemôžu prekročiť. Príslušníci národných menšín, ktoré boli na území RČS, si nemohli voči štátu nárokovať vyššie práva, než tie, že im bola poskytnutá možnosť žiť vlastným národným životom a používať svoj vlastný jazyk, pokiaľ tieto práva mohol národný štát poskytnúť bez toho, aby stratil svoj národný charakter.<sup>12</sup>

#### *Medzinárodné záväzky RČS vyplývajúce z mierových zmlúv*

Zmluva medzi čelnými spojenými i združenými mocnosťami a Československom, podpísaná v Saint Germain en Laye 10. 9. 1919, zaväzovala RČS v otázke národnostných a jazykových práv k nasledovným povinnostiam:

– poskytnúť všetkým obyvateľom úplnú ochranu ich života a slobody bez ohľadu na ich pôvod, štátne občianstvo, jazyk, rasu, alebo náboženstvo (hlava I, č. 2). Táto časť záväzku tvorila súčasť ústavnej listiny (§ 106);

– uznať za československých príslušníkov ipso facto a bez akejkoľvek formality príslušníkov nemeckej, rakúskej a uhorskej národnosti, ktorí majú na československom území bydlisko, domovské právo alebo sa tam narodili (hlava I, čl. 3–4). Tieto osoby však mali právo optovať, ak boli staršie ako 18 rokov, pre akékoľvek iné štátne občianstvo. Tieto otázky riešili osobitné zákony.<sup>13</sup>

Štátne občianstvo československé mohla nadobudnúť ipso facto každá osoba, ktorá sa narodila na území RČS a ktorá nenadobudla iné štátne občianstvo (hlava I, čl. 6);

– poskytnúť všetkým štátnym občanom rovnosť pred zákonom a rovnaké občianske a politické práva bez ohľadu na rasu, jazyk, alebo náboženstvo. V tom zmysle československým štátnym občanom sa nekládlo žiadne obmedzenie, pokiaľ šlo o voľné používanie akéhokoľvek jazyka či v stykoch súkromných alebo obchodných, či vo veciach týkajúcich sa náboženstva, tlače, alebo verejných prejavov akéhokoľvek druhu, či vo verejných zhromaždeniach. Československá vláda sa zaviazala, že v prípade uzákonenia nejakého oficiálneho jazyka poskytne československým štátnym príslušníkom iného jazyka než českého

primeranú možnosť, aby pred súdmi používali svoj jazyk, tak v ústnej, ako aj v písomnej podobe (hlava I., čl. 7). Tieto práva sa zakotvili v ústavnej listine § 128, odst. 1–3., a § 129;

– zaobchádzať s československými štátnymi občanmi, ktorí patria k etnickým, náboženským alebo jazykovým menšinám, podľa práva a v skutočnosti rovnako, ako s ostatnými československými štátnymi občanmi. Zvlášť tieto menšiny budú mať právo rovnaké, aby vlastným nákladom zakladali, riadili a mali pod dozorom „ústavy ľudomilné“ (dnešným termínom „všeobecne užitočné“), náboženské alebo sociálne, školy a iné výchovné ústavy s právom používať tam voľne svoj jazyk a slobodne tam vykonávať svoje náboženstvo (hlava I., čl. 8). Tento článok mierovej zmluvy prevzal §130 ústavnej listiny;

– poskytnúť v mestách a okresoch, v ktorých býva značný zlomok československých štátnych občanov iného jazyka než českého, primerané možnosti, ktoré zaistia, aby sa deti týchto československých štátnych občanov vyučovali v ich vlastnej reči. Toto ustanovenie však nebráni československej vláde nariadiť povinné vyučovanie češtiny. V tých mestách a okresoch, ktoré obýva značný zlomok etnických, náboženských alebo jazykových menšín, zabezpečí sa týmto menšinám slušný podiel účasti na čerpaní verejných fondov určených na výchovu, náboženstvo a ľudomilnosť zo štátneho rozpočtu, rozpočtov obecných alebo iných (hlava I, čl. 9). Tento článok mierovej zmluvy bol formulovaný v §§ 131 a 132 ústavnej listiny;

– zriadiť územie juhokarpatských Rusínov ako samosprávnú jednotku, so samosprávnym snemom, ktorý bude mať zákonodarnú moc vo veciach jazykových, vyučovacích a náboženských, v otázkach miestnej správy a všetkých ostatných otázkach, ktoré mu pridelia zákony RČS (hlava II., č. 10–11). Toto ustanovenie bolo včlenené do ústavnej listiny (hlava I., §3), ale realizované len sčasti. Pre postavenie menšín na Slovensku to však malo len okrajový význam, z hľadiska uvažovanej možnosti pripojenia Rusínov obývajúcich severovýchodné Slovensko k autonómii Podkarpatskej Rusi.

Československo súhlasilo, že záväzky vyplývajúce z mierových zmlúv sú v medzinárodnom záujme a budú používať záruky Spoločnosti národov. Preto nesmeli byť zmenené bez súhlasu väčšiny v Spoločnosti národov. Československo rovnako súhlasilo, že každý člen Rady Spoločnosti národov bude mať právo upozorniť Radu na každé porušenie alebo hroziace porušenie niektorého

z týchto záväzkov a že Rada bude môcť voliť vhodné a účinné prostriedky na dosiahnutie plnenia záväzkov. Československo tiež súhlasilo, že každý spor medzi ním a ktoroukoľvek z čelných a združených mocností alebo inou mocnosťou, ktorá je členom Rady Spoločnosti národov, vo veci plnenia týchto záväzkov z mierových zmlúv bude pokladaný za spor medzinárodného charakteru a bude predložený Stálemu Medzinárodnému súdному dvoru, ktorého rozhodnutie bude konečné.<sup>14</sup>

Vzhľadom na to, že pri rozdelení monarchie zostali početné jazykové a národnostné menšiny aj v Rakúsku a Maďarsku, ustanovenia na ochranu menšín boli zahrnuté aj do mierových zmlúv s Rakúskom a Maďarskom.<sup>15</sup>

Medzinárodné mierové zmluvy vytvorili priaznivé podmienky pre život národných menšín v jednotlivých následníckych štátoch. Neuplatňoval sa systém reciprocity, národné menšiny v jednotlivých štátoch netvorili vzájomných „rukojemníkov“, a predsa sa postavenie národných menšín o poznanie zlepšilo. Tento stav však zotrval len do tej doby, pokiaľ trvala rovnováha síl, zabezpečujúca výsledky prvej svetovej vojny. Keď sa táto rovnováha narušila, pomerne široké práva národných menšín sa využívali na útoky proti jednote a celistvosti štátu.

#### *Snaha zabezpečiť „československému jazyku“ postavenie štátneho a úradného jazyka*

V duchu mierovej zmluvy bol prijatý Zákon z 29. 2. 1920, podľa § 129 ústavnej listiny, ktorým sa stanovili zásady jazykového práva v RČS (Zákon 122/1920), ktorý bol rozpracovaný Vládnym nariadením z 3. 2. 1926 (Zákon č. 17/1926). Vládné nariadenie obsahovalo vykonávacie predpisy ústavného jazykového zákona pre odbory ministerstiev vnútra, spravodlivosti, financií, priemyslu, obchodu a živností, verejných prác a verejného zdravotníctva a telesnej výchovy, pre verejné korporácie podliehajúce týmto ministerstvám, ako i pre úrady miestnej samosprávy. Ešte pred podpisom mierových zmlúv bol uzákonený Zákon z 3. 4. 1919 o národných školách a súkromných vyučovacích a výchovných ústavoch (č. 189/1919 Zb.), a tiež zákony knižničné (č. 430/1919 a 607/1919 Zb.).

Zákon 122/1920 prehlásil „československý jazyk“ za štátny oficiálny jazyk republiky. „V tomto štátnom jazyku úradujú všetky súdy, úrady, ústavy, podniky a orgány republiky, v tomto jazyku vydávajú vyhlášky a prijímajú vonkajšie označenie, ak sa to nedotýka práv národných menšín,

ktoré musia byť pri úradovaní rešpektované“. Tieto práva tvorili výnimku z výlučnosti používania štátneho jazyka v úradnom styku. V štátnom jazyku bol vytlačený hlavný text papierových platidiel – bankoviek a štátoviek. Na rube týchto platidiel sa tlačila hodnota tiež v jazykoch menších (Zák. 17/26, čl. 13). Kolky a kovové platidlá sa vydávali len v štátnom jazyku. Štátny jazyk používala branná moc pri velení a v služobnom styku. V prípade, že vojaci nevedeli česky alebo slovensky, mohol sa aj tu použiť materinský jazyk mužstva.

Ako vidíme, vo všetkých týchto troch situáciách, definovaných jazykovým zákonom ako sférach, v ktorých má nájsť štátny jazyk prioritné a výlučné postavenie, boli vnesené výnimky. V čom bolo privilegované postavenie českého a slovenského jazyka (právne „československého“) v štáte? Detailné a kazuistické československé medzivojnové jazykové právo umožňovalo štátnemu jazyku požívať tieto výhody:

– samosprávne úrady (Obecné zastupiteľstvá, magistráty), zastupiteľské zbory (obecné rady, komisie ai.), a všetky verejné korporácie (napr. advokátske, notárske komory, obchodné a priemyselné grémiá, inžinierske komory, daňové komisie, regulačné komisie a iné) boli povinné prijímať ústne i písomné podania v štátnom jazyku a v štátnom jazyku ich vybavovať. Na ich schôdzkach a poradách bolo vždy možné používať štátny jazyk a podávať návrhy a podnety, ktoré sa museli prerokovať (Zák. 122/20, § 3). Toto ustanovenie o. i. umožňovalo, že občan hovoriaci česky alebo slovensky nemohol byť pre svoju reč odmietnutý na žiadnom národnom alebo verejnom pojednávaní.

Je zrejmé, že jazykové právo RČS malo pragmatický charakter. Umožňovalo širokému okruhu úradných miest slobodne si zvoliť svoj úradný jazyk (rešpektujúc jazykové nároky osôb, s ktorými prichádzali do styku), ale znemožňovalo, aby štátni občania boli pre svoj jazykový pôvod diskriminovaní. Zvýhodnenie občanov českého a slovenského jazyka bolo v tom, že (aj keď nedosiahli v príslušnom súdnom okrese požadovanú 20 % početnosť, čo bolo nevyhnutnou podmienkou na uplatnenie nároku národných menšín na jazykové práva) požívali pod ochranou zákona široké jazykové práva bez ohľadu na početnosť. Mohli by sme to nazvať 20 % zvýhodnením češtiny a slovenčiny, resp. „československého“ jazyka.

– Česi a Slováci nemohli v úradoch, na súdoch, v štátnych ústavoch (zdravotných, výskumných,

trestniciach, väzniciach, polepšovniach ai.), štátnych orgánoch (notárstvach, u obvodných a obecných lekárov, zememeračov, technikov, inžinierov ai.) podávať podania alebo žiadosti o úradný výkon v inom jazyku než češtine a slovenčine (Zák. 17/26, čl. 4).

– zápis do verejných kníh a registrov, t. j. pozemkových, banských, železničných, depozitných kníh, firemného registra ai. Mohol byť povolený len podľa listín spísaných v štátnom jazyku alebo listín s overeným prekladom v štátnom jazyku (Zák. 17/26, čl. 7).

– štátny jazyk mal symbolickú prednosť v prípade, že sa vydávali dvojazyčné vyhlášky, tlačivá, dokumenty, úradné listy, úradné pečate a pečiatky a iné úradné písomnosti, ktoré sa používali pri úradnom styku s verejnosťou. V týchto tlačiacich text štátneho jazyka musel byť na prvom mieste.

– spisové obaly a spisové prehľady sa viedli len v štátnom jazyku. Obce nemohli zakazovať alebo odopierať vylepovanie alebo vyvesovanie plagátov preto, že sú vytlačené či napísané v štátnom jazyku.

#### *Zabezpečenie práv národnostných menšín*

Ako sme už uviedli vyššie, za národnú a jazykovú menšinu sa podľa zákona považovali štátni občania rovnakého, ale iného jazyka, než bol štátny jazyk, ktorí podľa výsledkov posledného súpisu ľudu tvorili aspoň v jednom súdnom okrese 20 % obyvateľov. Takýchto menšín v celej republike bolo 5, z toho na Slovensku 3. Príslušníkmi jazyka národnej menšiny mohli byť nielen osoby fyzické, ale aj právnické, taktiež aj samosprávne úrady, zastupiteľské zbory, cirkevné úrady a iné korporácie.

Príslušnosť k menšine sa pri písomných podaniach posudzovala podľa reči podania,<sup>16</sup> pri ústnom rokovaní s predtým neznámou osobou sa musel úradník opýtať na jej jazykovú príslušnosť. Pri majetkových podstatách (dedičstvách, konkurzoch) rozhodujúcim bol jazyk dovtedajšieho vlastníka. Pri rokovaní s právnickými osobami rozhodujúci bol jazyk, ktorým sú zapísaní vo verejnom registri alebo rokovací jazyk podľa stanov a rokovacieho poriadku. Ak právnické osoby mali niekoľko rokovacích rečí, rozhodujúcim bol štátny jazyk, ak bol jazykom zápisničným alebo rokovacou rečou, v iných prípadoch jazyk, ktorý bol uvedený na prvom mieste. Pri nadáciách a účelových verejných fondoch, jazyk, ktorým sa viedla správa majetku (Zák. 17/26, čl. 16).

Práva a výhody zaručené zákonom príslušníkom jazykovej menšiny patrili len stránke osobne.

Ak stránka rokovala prostredníctvom právneho zástupcu, rozhodujúci bol jazyk stránky, nie právneho zástupcu, ktorý sa v takomto pojednávaní nemohol dovolávať práv s ohľadom na svoju jazykovú príslušnosť.

Tie isté práva a výhody, ktoré zákon zaručoval v úradnom styku „československému jazyku“, zaručoval aj jazykom menšín v tých prípadoch, keď si mohli nárokovať práva podľa zákona (20 %). Súdny, úrady, ústavy, podniky a orgány štátnej správy boli povinné a oprávnené aj v ich jazyku

- a) prijímať podania, vyjadrenia a návrhy rôznych strán;
- b) spísať svoje vyhlásenia v ich vlastnom jazyku;
- c) rokovať v menšinovom jazyku a o rokovaní spísať záznam;
- d) konať porady, udržiavať úradný styk v rámci úradu;
- e) vybavovať podania a návrhy a vydávať svoje nariadenia, i keď sa nevydávali na návrh alebo žiadosť stránok;
- f) dopisovať si navzájom s iným úradom v menšinových oblastiach a iným štátnym i samosprávnym úradom, zastupiteľským zborom a verejnou korporáciou;
- g) overovať podpisy na listinách a opisy listín;
- h) vydávať vyhlášky vo svojej úradnej pôsobnosti;
- i) označiť navonok i vo vnútri budovy a úradovne;
- j) označovať úrad úradnou pečiatkou na listinách a spisoch;
- k) podávať správy, informácie a výkazy nadriadeným orgánom a úradom.

Pri súdoch a úradoch, ktorých pôsobnosť bola obmedzená na jediný súdny okres, v ktorom aspoň 2/3 štátnych občanov, ktorí okres obývali, patrili k národnostnej menšine, bola možnosť len v menšinovom jazyku:

- a) vybaviť podania, okrem tých, ktoré sa týkali následne aj zápisu do verejných kníh;
- b) vybaviť vec bez predchádzajúceho podania;
- c) rokovať so stránkami a ak boli príslušníkmi toho istého jazyka i s inými účastníkmi, robí o tom úradné zápisy alebo záznamy v spisoch;
- d) vydávať uznesenia a rozhodnutia;
- e) vyplniť označenie príjemcu na doručovaných spisoch, obáľkach a doporučených listoch.

Zásadne nebolo potrebné, aby príslušník menšiny býval v okrese, alebo stránka mala v ňom

sídlo, aby sa tam mohla domáhať svojich národnostných práv, ak to bol okres s kvalifikovanou národnostnou menšinou. Súdny, úrady a orgány, ktorých pôsobnosť sa vzťahovala na niekoľko súdnych okresov, z ktorých niektoré boli aj s jazykovou menšinou, boli povinné prijať od príslušníkov jazykovej menšiny podanie v jej jazyku len vtedy, ak sa vzťahovalo k okresu s jazykovou menšinou. Takéto podania sa vybavovali v štátnom a menšinovom jazyku.

Ak spisoval súd, úrad, alebo orgán s príslušníkom menšiny protokolárne podanie, ktoré sa malo zaslať na vybavenie súdu, úradu alebo orgánu, ktoré neboli oprávnené prijímať podanie v inom jazyku než štátnom, spísalo sa podanie pre príslušný úrad v jazyku štátnom a pre úradnú potrebu aj v jazyku menšinovom (Zák. 17/26, čl. 22). Verejný žalobca bol povinný vzniesť obžalobu proti obvinenému, ktorý bol príslušníkom menšiny, i v jeho jazyku. Súd v tomto prípade predložil obvinenému obžalobu, výsledky vyšetrovania, uznesenie, a dal poučenie v jeho jazyku. V prípade, že sa to dialo písomnou formou, tak dvojjazyčne.

V prípade, že sa na súdnom rokovaní zúčastňovali príslušníci rôznych národností, či už ako obvinení, svedkovia alebo poškodení, museli sa podobne používať ich jazyky (formou úradných prekladov, tlmočení a pod.). Vec sa musela prerokovať s účastníkmi rokovania v jazyku, ktorým hovorili, pričom sudca alebo úradník musel dbať, aby výpovede účastníkov boli zrozumiteľné i druhým, ktorí nepoznali ich jazyk. Ak sa na rokovaní zúčastňoval občan „československého jazyka“, zápisnica sa spísala v štátnom jazyku a výpovede zúčastnených príslušníkov menšinového jazyka v ich jazyku. Súdne protokoly sa potom spisovali len štátnym jazykom, ale na žiadosť stránok súd bol povinný pripojiť úradný preklad. Ak boli povinné vybavovať vec v jazyku národnej menšiny súdny a úrady vyšších stolíc alebo ústredné úrady, mali na výber, či to urobia sami, alebo prostredníctvom nižšieho súdu alebo úradu. Štátne matriky narodených, sobášených a zomrelých osôb sa viedli v jazyku národnej menšiny, ak sa vec týkala príslušníka menšiny a pôsobnosť matričného úradu sa vzťahovala na národnostný súdny okres. Matriky cirkví a náboženských spoločností sa viedli podľa ich jazyka. Výpisy z matrik sa vyhotovovali podľa reči matričného zápisu, ale v prípade, že matrikář bol požiadaný o výpis v štátnom jazyku, nemohol to odmietnuť. Nadpis a datovanie výpisu v každom prípade museli byť aj v štátnom jazyku.

Zásadne pri styku príslušníkov národných menšín so štátnymi orgánmi, úradmi a súdmi platilo, že vybavenie podaní v jazyku národnej menšiny bolo dvojazyčné, t. j. v jazyku štátnom a v jazyku podania. Vláda bola zmocnená jazykovým zákonom, že mohla nariadením povoliť vybavovanie takých podaní len v menšinovom jazyku u súdov a úradov, ktorých pôsobnosť bola obmedzená na jediný okres, ako i pri súdoch a úradoch im bezprostredne nadriadených. Takáto možnosť sa realizovala v zmysle jazykového nariadenia (17/26) a v záujme zjednodušenia štátnej správy v súdnych okresoch, ktoré boli obývané aspoň z 2/3 štátnymi občanmi jazykovej menšiny.

*Postavenie národných menšín pri samosprávnych úradoch, zastupiteľských zboroch a verejných korporáciách*

Obecné zastupiteľstvo mohlo v súlade s jazykovým nariadením ustanoviť rokovací jazyk obce, ktorý potom obec používala v svojom úradovaní. Obecné zastupiteľstvo tiež rozhodovalo, či sa úradné výkony robia len v jednom jazyku, alebo sa má používať aj iný jazyk a v akej miere sa má iný jazyk používať. Táto právomoc obecného zastupiteľstva bola obmedzená v týchto prípadoch:

- a) ak v obciach podľa posledného súpisu ľudu nebývalo ani 20 % obyvateľov patriacich k jazykovej menšine, bol štátny jazyk rokovacím jazykom obce.
- b) štátny jazyk sa stával vždy rokovacím jazykom obce, ak obec obývalo viac Čechov a Slovákov ako príslušníkov niektorého menšinového jazyka, ktorý bol ustanovený za jej rokovací jazyk,
- c) jazyk, ktorým hovorilo v obci aspoň 50 % štátnych občanov, musel byť vždy tiež rokovacím jazykom obce,
- d) v prípade, že magistráty miest s vlastným štatútom vybavovali záležitosti štátnej správy politickej alebo finančnej povahy, boli považované za orgány republiky a mali tie isté povinnosti ako súdy, úrady a štátne orgány v otázkach rešpektovania jazykových práv stránok (Zák. 17/26, č. 70),
- e) obce, v ktorých bol ustanovený obecný alebo obvodný notár, obce, v ktorých zastupiteľstve je člen „československého jazyka“, obce, v ktorých bývalo aspoň 20 % občanov „československého jazyka“ a obce, ktoré mali podľa posledného súpisu vyše 3000 osôb, museli podania v štátnom jazyku vybavovať v štátnom jazyku. V iných prípadoch v rokovacom jazyku, aj keď bolo

podanie v štátnom jazyku. Občan, hovoriaci štátnym jazykom, ktorému vybavili jeho podanie v inom jazyku, mohol toto vybavenie (v prípade podania v štátnom jazyku) zaslať do troch dní úradu štátnej správy, ktorý bol obci bezprostredne nadriadený, aby mu zabezpečili preklad do štátneho jazyka. Takýto preklad bol úrad povinný vyhotoviť a dodať ihneď (aby sa zachovala lehota na odvolanie) alebo urýchlene (v ostatných prípadoch).

Obce písali súdom, štátnym úradom a orgánom v ich rokovacom jazyku, ale v prípadoch, že tieto súdy, úrady a orgány neboli oprávnené prijímať podania v menšinovom jazyku, museli im obce písať v štátnom jazyku.

V obecných zastupiteľstvách, obecných radách a komisiách sa pri rokovaní mohol vždy použiť aj štátny jazyk. V obciach, v ktorých bývala aspoň 20 % menšina, mohli príslušníci jazyka tejto menšiny používať svoj jazyk na schôdzach a poradách obecných zastupiteľstiev, rád a komisií. To sa týkalo nielen národných menšín v tých okresoch, kde nedosahovali početnosť pre svoj štatút kvalifikovanej národnej menšiny, ale aj jazykových spoločenstiev, ktoré nemali v štáte postavenie národnej menšiny. Návrhy, o ktorých sa malo hlasovať, sa prekladali z rokovacieho jazyka do jazyka menšiny a ak boli v jazyku, ktorý nebol rokovacím, do rokovacieho jazyka. Od prekladu sa mohlo upustiť len za predpokladu, že s tým súhlasili všetci zúčastnení členovia. Ak starosta alebo predseda komisie ovládal iba rokovacie jazyky obce (jednací jazyk), povolal k spoluriadeniu schôdze námestníka, ktorý ovládal tento jazyk alebo iného člena zastupiteľstva, úradníka alebo prostredníka. Protokoly o schôdzach a poradách sa spisovali len jazykom rokovacím. Iné návrhy a vyhlásenia ako v rokovacom jazyku sa v pôvodnom znení mohli zapísať len za predpokladu, že v obci bývalo aspoň 20 % štátnych občanov tohto jazyka, ak bol návrh v štátnom jazyku aj v obciach s viac ako 3000 obyvateľmi a v obciach s obecným alebo obvodným notárom a v prípadoch, že sa rokovalo o zastupiteľstve, v ktorom bol občan štátneho jazyka, aj keď v obci nebolo požadovaných 20 % Čechov alebo Slovákov.

Vyhlášky obecných úradov a vonkajšie označenia obecných úradov sa riadili rokovacími jazykmi obcí, v prípade, že tu bývala aspoň 20 % jazyková menšina aj v tomto jazyku, a v obciach s viac ako 3000 obyvateľmi aj v „československom jazyku“. Úrad štátnej správy mohol pri vyhláškach väčšej dôležitosti a všeobecnejšieho charakteru nariadiť

aj znenie v štátnom jazyku. Budova, kde sídlil obecný úrad, musela byť označená nápisom aj v „československom jazyku“ rovnakých rozmerov a rovnakej úpravy ako nápis v rokovacom jazyku obce. Predpisy o jazyku vyhlášok sa týkali aj bubnovania. Ak však bubeník neovládal požadovaný jazyk, musel obecný úrad vydať písomnú vyhlášku v tomto jazyku.

Obecné zastupiteľstvo sa uznášalo aj na tom, v akom jazyku majú byť pomenované ulice a verejné miesta. V prípade, že sa uznieslo na pomenovanie v inom než štátnom jazyku, bola obec povinná v troch prípadoch uviesť aj názov v štátnom jazyku, a to na prvom mieste. Vtedy, ak v obci bývalo aspoň 20 % obyvateľov štátneho jazyka, ak obec bola sídlom súdov a úradov politickej správy, ktorých pôsobnosť sa vzťahovala na okres, v ktorom žilo najmenej 20 % občanov štátneho jazyka a ak obec patrila ku kúpeľným miestam.<sup>17</sup> Orientačné nápisy na cestách mali byť vždy v štátnom jazyku. Ak boli aj v inom jazyku, štátny jazyk musel byť na prvom mieste.

Úradný názov obce stanovoval minister vnútra. Obec nemala právny nárok na určitý názov, ani na to, aby sa názov, ktorý bol uznaný, nepoužíval. Minister však mohol stanoviť úradný názov obce aj v jazyku národnej menšiny.

Dozrievanie predpisov na úrovni obecnej samosprávy bolo veľmi prísne sledované. Dohliadací úrad štátnej správy bol povinný v prípade nerešpektovania jazykových práv štátnych občanov zastaviť výkon uznesenia a mohol aj rozpustiť obecné zastupiteľstvo.

Jazykové predpisy vzťahujúce sa na obce, sa rovnakou mierou týkali verejných korporácií.

#### *Národnostné práva v školstve a kultúre*

Kultúrne a vzdelávacie spolky si mohli národné menšiny v štáte aj jazykové menšiny v obciach zakladať za rovnakých podmienok ako český a slovenský národ, teda bez národnostných obmedzení. Základnou normou pre zakladanie a organizáciu tzv. menšinových škôl bol Zákon z 3. apríla 1919 (č. 189 Zb.) o národných školách a súkromných vyučovacích a výchovných ústavoch.<sup>18</sup> Verejná obecná národná škola mohla byť zriadená v každej obci, v ktorej v trojročnom priemere bolo najmenej 40 školopovinných detí, ak v obci nebolo verejnej školy s vyučovacím jazykom, ktorý bol materinským jazykom týchto detí. Vyučovací jazyk takej národnej školy musel byť totožný s materinským jazykom detí. Pri každej verejnej obecnej škole, do ktorej chodilo aspoň 400 detí, mohla byť zriadená verejná škola

občianska (tzv. mešťanka). Vyučovací jazyk občianskej školy bol zhodný s materinským jazykom žiakov. Žiakom prichádzajúcim z okolia sa nemohla odmietnuť dochádzka do občianskej školy, ak v triede bolo menej než 80 žiakov. Všetky osobné a vecné náklady na obecné národné školy a meštianske školy niesla krajina. Súkromné školy, aj cirkevné boli len pod dohľadom štátnej správy. O zriaďovaní obecných národných a meštianskych škôl rozhodovala zemská školská rada, ktorej predseda menoval učiteľov a určil dozor. Tieto školy nepodliehali miestnym, okresným, ani župným školským radám. Od roku 1920 prevzalo pôsobnosť vo veciach menšinových škôl Ministerstvo školstva a národnej osvety. Učitelia, ktorí získali diplom na maďarských učiteľských ústavoch a pôsobili na školách s neslovenským vyučovacím jazykom, museli do konca roku 1923 zložiť zvláštnu skúšku zo základov štátneho jazyka a z vlastivedy RČS.

V prípade, že obce nespĺňali podmienky počtu žiakov pre národné školy, mohli školy zakladať cirkvi a súkromnoprávne inštitúcie. V obciach s prevahou maďarského, nemeckého, rusínskeho etnika zakladala slovenské menšinové školy prevažne Slovenská liga. V roku 1931 bolo takých škôl 178 s 255 triedami. Z nich bolo 164 zriadených z nákladov Slovenskej ligy, z ktorých 42 mohol neskôr prevziať štát. Školská Matica Slovenskej ligy sa tak starala o udržovanie 122 slovenských menšinových škôl.<sup>19</sup>

V školskom roku 1920–21 bolo na Slovensku 56 stredných škôl. Jednotný vyučovací jazyk slovenský bol na 39 stredných školách, nemecký na dvoch (v Kežmarku na reál. evanj. gymnáziu, v Levoči na štátnej reálke), maďarský na troch (v Bratislave na učiteľskom ústave, v Komárne na katolíckom benediktínskom gymnáziu a v Šahách na štátnom gymnáziu), ruský v Prešove na učiteľskom ústave. Kombinovaný vyučovací jazyk bol na 11 školách, a to slovensko-maďarsko-nemecky sa učilo na štátnej reálke v Bratislave, nemecko-maďarsky na evanjelickom lýceu v Bratislave, a slovensko-maďarsky na 9 stredných školách (v Bratislave na štátnom reálnom gymnáziu, v Košiciach na štátnom reálnom gymnáziu i štátnej reálke, v Leviciach na štátnom reálnom reformovanom gymnáziu, v Lučenci na štátnom reálnom reformovanom gymnáziu, v Nových Zámkoch na katolíckom gymnáziu, v Prešove na evanjelickom gymnáziu, v Rimavskej Sobote na kalvínskom gymnáziu, v Rožňave na štátnom reálnom gymnáziu. Celkovo sa teda slovensky vyučovalo na 49 ústavoch, nemecky na 4, maďarsky na 14 a rusky

na 1 ústave. Z 13 502 žiakov bolo 51 % Slovákov, 40 % Maďarov a 8 % Nemcov. Na slovenských stredných školách študovalo 912 Maďarov a 201 Nemcov.<sup>20</sup> V porovnaní so situáciou z čias Uhorska (rozdiel dvoch rokov), keď nebolo ani jedného štátneho školského zariadenia s nemaďarským vyučovacím jazykom, bol to nesporne veľký pokrok k demokratickému usporiadaniu v školstve.

Obchodné (dnešné ekonomické) školy pre národné menšiny boli v Bratislave (maďarská pobočka pri štátnej československej obchodnej akadémii, maďarská obchodná škola a pokračovacia škola kupecká), v Košiciach (maďarská obchodná škola a pokračovacia škola kupecká) a v Kežmarku (nemecká pobočka pri obchodnej škole).

Na všetkých štátnych školách bez rozdielu vyučovacieho jazyka bol štátny jazyk povinným vyučovacím predmetom. Jazyky národných menšín ako vyučovacie jazyky boli povinné na menšinových stredných školách, na ostatných školách sa mohli vyučovať ako povinné alebo nepovinné predmety. Na menšinových obecných a meštianskych školách sa odporúčalo vyučovať štátny jazyk ako predmet, ale nebol to povinný predmet vyplývajúci zo zákona.

Treba zdôrazniť, že existencia menšinového školstva neznamena separovanie žiakov podľa materinského jazyka. Na maďarských stredných školách v roku 1920 bolo 149 Slovákov, na nemeckých 56 Slovákov. Školy pre menšiny mali umožniť príslušníkom menšín získať vzdelanie v ich jazyku, nie nútiť príslušníkov menšín chodiť do menšinových škôl.

Okrem školstva štát zasahoval do systému vzdelávania a osvety najmä prostredníctvom verejných obecných knižníc. V obciach, kde národnostná menšina dosiahla početnosť aspoň 400 osôb, alebo tam pôsobila verejná menšinová škola, bola obec povinná zriadiť menšine zvláštnu verejnú knižnicu s literatúrou v menšinovom jazyku. V iných prípadoch, ak menšina dosahovala aspoň 10 % obyvateľstva obce, verejná knižnica sa nemusela zriadiť, ale príspevok z obecného rozpočtu na knižničné účely sa dával miestnej spolkovej knižnici, ktorú mala národnostná menšina, alebo národnostnej knižnici v susedných obciach. Každá obec, kde bolo aspoň 50 obyvateľov národnostnej menšiny, musela používať služby pojazdnej knižnice a platiť na ňu zo svojej knižničnej položky okresnému osvetovému zboru. V prípadoch, že obec nezriadila verejnú knižnicu pre národnostné menšiny, hoci podľa zákona bola povinná, zriadilo ju Ministerstvo školstva a osvety na útraty obce.<sup>21</sup>

### *Postavenie národných menšín vyplývajúce z národnostného rozvrstvenia na Slovensku*

Na Slovensku bolo 78 súdnych okresov. Z nich 67, resp. 69 bolo takých, kde bolo Slovákov viac ako 80 %. Toto územie bolo podľa zákona vyhlásené za jazykovo čisto „československé“.

Boli to súdne okresy: v oblasti pôsobnosti súdnej tabule Bratislava: v I. sedrii Bratislava: Malacky (96,1 v roku 1921, resp. 97,5 v roku 1930), Myjava (98,7, resp. 99,2), Pezinok (85,7, resp. 87,2), Senica (96,7, resp. 97,8), Skalica (97,4 resp. 96,8), Trnava (92,0, resp. 94,8), v II. sedrii Banská Bystrica: Nová Baňa (83,4, resp. 83,9), Brezno (98,1, resp. 98,6), Banská Bystrica (94,0, resp. 95,7), Krupina (98,1, resp. 96,4), Martin (79,5, resp. 81,9), Banská Štiavnica (93,7, resp. 96,1), Zvolen (98,5, resp. 98,4). V III. sedrii Komárno nebolo takého súdneho okresu, v IV. sedrii Nitra: Hlohovec (94,1, resp. 97,2), Zlaté Moravce (85,1, resp. 89,1), Nitra (76,7, resp. 83,2), Topoľčany (94,2, resp. 97,0), v V. sedrii Ružomberok: Liptovský Hrádok (97,4, resp. 98,8), Dolný Kubín (97,3, resp. 97,9), Liptovský Mikuláš (97,6, resp. 96,4), Námestovo (98,4, resp. 99,4), Ružomberok, (94,5, resp. 95,6), Trstená (96,8, resp. 99,3), v VI. sedrii Trenčín: Bánovce nad Bebravou (97,0, resp. 98,1), Pov. Bystrica (98,7, resp. 99,7), Bytča (98,0, resp. 98,5), Čadca (98,8, resp. 99,5), Ilava (97,1, resp. 97,9), Nové Mesto nad Váhom (97,1 resp. 96,7), Piešťany (95,2, resp. 95,8), Púchov (97,9, resp. 97,8), Trenčín (95,6, resp. 96,2), Žilina (96,5 r. 95,8). V oblasti pôsobnosti súdnej tabule v Košiciach: I. sedria Košice: Michalovce (74,3, resp. 85,8), Sečovce (75,1, resp. 85,6), Sobrance (71,1, resp. 86,6), Vranov n. T. (74,7, resp. 90,6). II. sedria Levoča: Levoča (81,2, resp. 86,1), Spišské Podhradie (81,7, resp. 86,6), Spišská Stará Ves (79,3, resp. 80,5), III. sedria Prešov: Giraltovce (74,1, resp. 80,7), Prešov (86,0, resp. 90,3), Sabinov (82,6, resp. 78,2). IV. sedria: Rimavská Sobota: Revúca (80,5, resp. 86,1), Rimavská Sobota (78,7, resp. 83,0). V týchto súdnych okresoch sa úradovalo v slovenskom jazyku. V každej súdnej sedrii (okrem Ružomberka a Trenčína) bol aspoň jeden súdny okres, v ktorom bola národná menšina. Slováci však dosahovali početnosť vyššiu ako 20 % ešte v týchto súdnych okresoch: Bratislava (54,2 % v roku 1921, resp. 60,7 % v roku 1930), Galanta (22,6, resp. 31,6), Kremnica (62,1, resp. 62,3), Modrý kameň (66,8, resp. 70,8), Lučenec (67,6, resp. 70,1), Levice (58,8, resp. 69,0), Šahy (22,7, resp. 23,2), Prievidza (74,9, či 77,9), Šaľa (35,5,

resp. 40,5), Vráble (63,2, resp. 71,9), Nové Zámky (58,1, resp. 63,9), Humenné (54,4, resp. 59,4), Veľké Kapušany (36,0, resp. 36,8), Košice (71,5, resp. 77,2), Moldava nad Bodvou (14,5, resp. 26,7), Gelnica (54,7, resp. 63,1), Kežmarok (43,8, resp. 51,8), Stará Ľubovňa (59,1, resp. 57,4), Poprad (70,4, resp. 75,4), Spišská Nová Ves (73,3, resp. 79,4), Bardejov (68,1, resp. 57,5), Vyšný Svidník (38,1, resp. 21,7), Rožňava (45,2, resp. 55,6), Hurbanovo (13,1, resp. 27,6). Ako vidíme, vo väčšine týchto okresov, ktoré boli národnostne zmiešané, za úradného dodržiavania dvojjazyčnosti mali Slováci pohodlnú nadpolovičnú väčšinu.

Dvadsaťpercentnú hranicu nedosahovali len v 9 okresoch a to Jesenské (Slováci tvorili v 1930 len 14,0 %), Kráľovský Chlmec (10,5), Komárno (12,3), Medzilaborce (14,9), Štúrovo (15,6), Dunajská Streda (4,9), Šamorín (11,4), Šafárikovo (12,3), Želiezovce (15,1).

Národnostne zmiešaných okresov s kvalifikovanou národnou menšinou bolo na Slovensku v období RČS spolu 31, z toho 6 s nemeckou národnou menšinou, 20 s maďarskou národnou menšinou, 5 s rusínskou národnou menšinou.

Nemecká národná menšina sa vyskytovala v súdnych okresoch Bratislava (24 % v roku 1921, 23 % v roku 1930), Gelnica (34, resp. 31), Kežmarok (46, resp. 39), Kremnica (35, resp. 36), Prievidza (23, resp. 20), Poprad (24, resp. 19). V týchto súdnych okresoch mala nemecká národná menšina bežné výhody poskytované národnej menšine na súdoch, úradoch a štátnych orgánoch republiky. Jazykové práva mala aj pri sedriách v Levoči, Nitre a Banskej Bystrici.

Maďarská národná menšina sa vyskytovala v kvalifikovanej početnosti v súdnych okresoch Hurbanovo (84 % v roku 1921, 70 % v roku 1930), Jesenské (94, resp. 77), Galanta (73, resp. 62), Kráľovský Chlmec (90, resp. 78), Modrý Kameň (32, resp. 27), Veľké Kapušany (54, resp. 55), Komárno (92, resp. 82), Levice (39, resp. 27), Lučenec (29, resp. 24), Moldava nad Bodvou (70, resp. 56), Štúrovo (93, resp. 81), Dunajská Streda (94, resp. 88), Šahy (74, resp. 74), Šafa (61, resp. 55), Šamorín (87, resp. 76), Šafárikovo (94, resp. 83), Vráble (34, resp. 25), Nové Zámky (37, resp. 31), Želiezovce (93, resp. 79), Rožňava (47, resp. 35). Silné menšinové pozície mala maďarská národná menšina v súdnych okresoch Modrý Kameň, Levice, Lučenec, Vráble, Nové Zámky a Rožňava. V priebehu 20. rokov stratila 2/3 početnosť v okresoch Galanta a Moldava nad Bodvou. Maďarsky sa rokovalo aj na súdnych

sedriách v Bratislave, Nitre, Komárne, Banskej Bystrici, Rimavskej Sobote a Košiciach.

Rusínska národná menšina sa vyskytovala v súdnych okresoch Bardejov (23 % v roku 1921, 34 % v roku 1930), Humenné (47, resp. 37), Stará Ľubovňa (24, resp. 28), Medzilaborce (80, resp. 78), Vyšný Svidník (50, resp. 70). Svoje národnostné práva mohli uplatňovať aj pri sedriách v Košiciach, Levoči a Prešove. Rusíni boli najprogresívnejšie sa vyvíjajúcou národnou menšinou na Slovensku v medzivojnovom období. Od 1921 do 1930 vzrástol ich počet o vyše 7 % (počet Slovákov vzrástol o 16 %, Nemcov o 5 %).

Celkovo sa dá usudzovať, že etnická situácia na Slovensku v medzivojnovom období bola pre Slovákov oveľa priaznivejšia ako pre Čechov v Čechách, na Morave a Sliezske, alebo pre Rusínov na Podkarpatskej Rusi. Národnostne zmiešané okresy zaberali pomerne malú časť slovenského územia a len pätina okresov bola osídlená iným etnikom ako slovenským (maďarským a rusínskym) v prevažujúcom počte. Tento fakt spôsobil, že národnostné práva sa nestali v takej miere faktorom vytĺkania politického kapitálu a bázou na destabilizáciu štátu ako tomu bolo v Čechách.

#### *Všeobecná charakteristika postavenia národných menšín v RČS*

Demokratický a republikánsky duch Republiky československej umožňoval, aby sa v praktickom živote maximálne zabezpečovali jazykové a kultúrne požiadavky národných menšín. V zákonoch a nariadeniach upravujúcich jazykové (národnostné) pomery v RČS niet striktné vymedzených pravidiel, podľa ktorých by sa úrady, súdy, orgány a iné štátne ustanovizne v národnostne zmiešaných okresoch nútili prijať nejaký rokový jazyk. Naopak, dáva sa široká možnosť voľby pri ochrane záujmov štátnych občanov iného jazyka.

Súdy a úrady boli povinné, pokiaľ sa dalo uľahčiť styk s nimi osobám, ktoré štátny alebo menšinový jazyk nevedeli, ktorým sa v dotyčnom okrese jednalo, a to pri osobných dopytoch, žiadostiach o informácie a o urýchlenie úradného konania. Ochrana strán v užívaní ich jazyka tiež zabezpečovala, že osoba, ktorej sa dostalo vybavenie v jazyku, ktorý nepoznala, mohla žiadať úrad, súd alebo orgán, ktorý vec vybavoval, alebo susedné sídlo rovnakého úradu, alebo notariát, o vysvetlenie veci alebo ústny preklad dodaného vybavenia. Úrady, súdy a orgány boli povinné tejto žiadosti vyhovieť, alebo ak im jazykové znalosti na to nestačili, delegovať prostredníctvom



nadriadeného úradu sudcu, úradníka alebo notára, ktorý vec na príslušnom úrade či súde so stránkou prerokoval.

Aj z tohto príkladu je zrejmé, že štátnej správe RČS úzkostlivo záležalo na tom, aby sa práva jazykových menšín do najmenších podrobností rešpektovali. Za túto snahu bola RČS vyzdvihovaná ako vzor nielen v dobe jej existencie, ale aj počas druhej svetovej vojny, a vyzdvihuje a vysoko sa hodnotí aj dnes.

Z národných menšín mala k zabezpečeniu národnostných práv niektoré výhrady maďarská politická reprezentácia. Tieto výhrady možno zhrnúť do desiatich bodov:

1. Otázka štátneho občianstva. V roku 1928 bolo ešte 20–30 000 osôb, ktorých občianstvo nebolo vyriešené. Ťažkosti vyplývali z rozdielov medzi mierovými zmluvami St. Germainskou a Trianonskou, medzi rakúskymi a uhorskými zákonmi o domovskej príslušnosti a občianskom práve. Uhorský zákon XXII z roku 1886 umožňoval získať domovskú príslušnosť (tvorila podklad pre štátne občianstvo) každému, kto 4 roky nepretržite býval v tej obci a platil aspoň raz dane. Výnos Najvyššieho správneho súdu z 6. 10. 1923 interpretoval podmienky v súlade s rakúskou praxou tak, že občan musel mať na priznanie domovskej príslušnosti výslovné osvedčenie obce, že si táto žiada, aby patričnej osobe bola priznaná domovská príslušnosť. Táto interpretácia sa využívala proti exponentom maďarského šovinizmu a nacionalizmu na odopretie štátneho občianstva.<sup>22</sup>

2. Otázka penzijných fondov bývalého Uhorska. V roku 1928 bolo 1547 osôb (z toho 843 železničiarov, učiteľov a poštových úradníkov), ktorí stratili penziu pre viaznúce rokovania o záväzkoch plynúcich z platenia penzijného poistenia.

3. Nedostatok priemyselných a roľníckych škôl, požiadavka na osobitnú maďarskú fakultu v Bratislave, na výchovu učiteľov a kňazov.

4. Obmedzovanie dovozu maďarských kníh a časopisov (zákon vydaný kvôli iredentistickým publikáciám).

5. Uvoľnenie novinárskej cenzúry.

6. Obnovenie zrušených maďarských kultúrnych spolkov (Rimavská Sobota a Prešov) a povolenie stanov Maďarskej pedagogickej spoločnosti, Zväzu žien a Literárnej spoločnosti Kazinczyho.

7. Preorganizovanie súdnych okresov.

8. Širšie používanie maďarčiny vo verejných oznamoch.

9. Širšiu účasť maďarského obyvateľstva na pozemkovej reforme.

10. Dostatočný počet úradníkov verejnej správy so znalosťami maďarského jazyka, aby Maďari mohli lepšie komunikovať na úradoch.<sup>23</sup>

Problém, ktorý vyvstával a poburoval Slovákov pri predkladaní týchto maďarských požiadaviek bol fakt, že ich predkladali často Iudia, robiaci politiku krajnej maďarizácie a v RČS požadovali v mene spravodlivosti také práva, z ktorých by pred rokom 1918 len malá časť stačila uspokojiť Slovákov. V porovnaní s postavením Slovákov v Uhorsku mali národné menšiny v RČS takmer neobmedzené menšinové práva. Napriek tomu časť príslušníkov maďarskej národnej menšiny podľahla demagogickej propagande politikov, ktorí od vzniku RČS zaujímali k novému štátu principiálne nezmieriteľný a nepriateľský postoj. K vytriezveniu obyvateľstva však došlo, až keď bolo neskoro. Až po viedenskej arbitráži sa ukázalo, že za lacnými šovinistickými a revizionistickými heslami sa neskrýva blahobyť obyvateľstva. V oblasti Šale sa v období 1938–1944, v čase okupácie južného Slovenska, hovoril veršík: „Keď bol Beneš naším tatičkom, chodili sme v hodvábných šatách, keď sa stal naším apom Horthy, máme holé rite“.<sup>24</sup> To je jeden z príkladov, že Maďari bývajúcí v medzivojnovom období na Slovensku, nemali na RČS zlé spomienky, čo by iste nebolo, keby boli národnostne, sociálne alebo politicky utláčaní.

### Záver

Jazykové a národnostné problémy možno v zásade riešiť na dvoch princípoch: 1. na princípe oddelenia jazykových spoločenstiev; 2. na princípe vzájomnej koexistencie jazykových spoločenstiev v jazykovo zmiešaných oblastiach.<sup>25</sup> Postavenie národností v RČS bolo ovplyvnené tým, že sa kombinovali obidva princípy. Právne a fakticky sa utvorilo isté územie, kde sa používala vo verejnom živote len jedna reč – čeština alebo slovenčina. Nevytvorilo sa však žiadne územie, kde by sa v úradnom styku používala len reč niektorej národnosti. Takúto voľbu mali iba miestne samosprávy (obce), verejné korporácie a ústavy. Ani v okresoch, kde národnosti dosahovali nad 90 %, nemohol byť okres prehlásený za územie, kde sa používala len reč národnosti v úradnom styku. V praxi však k tejto situácii dochádzalo neustále, pretože prípady, keď úrady boli požiadané vybaviť vec v inom ako národnostnom jazyku boli len výnimočné. Konečne, archívne fondy okresných úradov a súdov v týchto okresoch sú toho najlepším svedectvom.

V národnostne zmiešaných oblastiach sa uplat-

nil princíp personality, t. j. zabezpečenia jazykových práv pre jednotlivca-príslušníka národnostnej menšiny. Táto vynútená vzájomná koexistencia jazyka štátneho a jazykov národností bola väčšinou obyvateľstva prijatá s uspokojením. Predsa však u časti obyvateľov národných menšín v oblastiach, kde nedosahovali 20 %, a teda nemali zaručené jazykové práva, zostal pocit krivdy a pocit postavenia druhoradých občanov. Tomu sa však v danej situácii nedalo odpomôcť.

Postavenie národných menšín v RČS bolo napriek niektorým drobným nedostatkom (nedo-

statkom najmä z dnešného pohľadu) vo svojej dobe zabezpečené skutočne na demokratickom základe, na rešpektovaní práv všetkých občanov a príslušníkov národných menšín na slobodný rozvoj. V článku sme venovali pozornosť predovšetkým právam a situáciám v styku s úradmi, súdmi, notármi, menšinovému školstvu a pod. Národné menšiny však mali úplnú slobodu pestovania svojej identity v kultúrnom, spoločenskom a hospodárskom živote bez akýchkoľvek zásahov zo strany štátu.

## POZNÁMKY

- 1 Republika Československá bol oficiálny názov štátu, ktorý sme zvykli nazývať ináč (Prvá republika, Predmníchovská republika, I. ČSR atď.), len nie tak, ako sa volala. RČS trvala do obdobia prijatia Mníchovskej dohody a uzákonenia autonómie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Obdobím Druhej republiky, t.j. október 1938–marec 1939, sa nebudeme zaoberať.
- 2 Národné menšiny bol oficiálny termín pre všetky kvalifikované jazykové menšiny používané v ústave, zákonoch a nariadeniach. Napriek tomu, že pokladám za nevyhnutné odlišovať termíny národ, národná menšina, národnosť, národnostná menšina, v záujme zjednodušenia budem všetky etnické menšiny v tomto článku označovať termínom „Národná menšina“. V dôvodovej správe k ústavnej listine sa píše, že sa vedome používa termín „národná menšina“, nie národnostná, vzhľadom na to, že národy bývalého Uhorska veľmi trpkou pocítovali, že sa im upierala kvalita národov a že boli potláčaní na púhe národnosti.
- 3 Údaje k tabuľke sú prevzaté zo Štatistického lexikónu obcí v Republike Československej... na základe výsledkov sčítania ľudu z 1. decembra 1930, diel III. Krajina Slovenská, Praha 1936, a Štatistického lexikónu obcí v Republike Československej, diel III. Slovensko, Praha 1927.
- 4 Ústava republiky Československej, Zákon č. 121 Zb. z 29. 2. 1920
- 5 Zákon z 28. 10. 1918, č. 11 Zb. o zriadení samostatného štátu.
- 6 Zákon z 29. 2. 1920, č. 122 Zb, podľa § 129 ústavnej listiny, ktorým sa stanovujú zásady jazykového práva v RČS.
- 7 Vládní nařízení ze dne 26. 6. 1930 o sčítání lidu v roce 1930, č. 86/1930 Zb.
- 8 Tiež § 21, ods. 3.
- 9 HORÁČEK, C.: Dnešní stav národnostní a jazykové otázky u nás. Československá vlastivěda. v. 5, Stát. Praha 1931, s. 217.
- 10 Zákon č. 50/1923 Zb. z 19. 3. 1923 na ochranu republiky, hlava III. Ohrožovanie pokoja v republike a jej vojenskej bezpečnosti, § 14 Rušenie všeobecného pokoja, ods. 2–5.
- 11 Dôvodová správa ústavnoprávneho výboru k zákonu č. 50/1923, tlač č. 4021 posl. NS (Národného zhromaždenia).
- 12 Dôvodová správa k zákonu č. 122/1920 Zb. In: SOBOTA, E.: Národnostní právo československé. Brno 1927, s. 75.
- 13 Ústavný zákon z 29. 4. 1920 č. 236/1920 Zb., ktorým sa doplňujú a menia doterajšie ustanovenia o nadobúdaní a strate štátneho občianstva a domovského práva v RČS, Nariadenie vlády RČS z 30. 10. 1920 na vykonanie ústavného zákona č. 236/1920 Zb. o nadobúdaní a strate štátneho občianstva.
- 14 Mierová zmluva medzi mocnosťami spojenými i združenými a Československom, podpísaná v Saint Germain en Laye 10. 9. 1919, hlava II., § 14, do československého zákonníka vošla pod číslom 508/1921 Zb.
- 15 Mierová zmluva medzi mocnosťami spojenými i združenými a Rakúskom, podpísaná v Saint Germain en Laye 10. 9. 1919, Zákon č. 507/1921; Mierová zmluva medzi mocnosťami spojenými i združenými a Maďarskom. Protokol a deklarácia, dňa 4. júna 1920 (Trianon), Zákon číslo 102/1922.
- 16 Za podanie sa považovala ústna alebo písomná žiadosť o úradný výkon a každá ústna alebo písomná informácia úradu.
- 17 Nariadenie Vlády Republiky Československej z 25. augusta 1921, ktorým sa vykonáva zákon z 14. apríla 1920 č. 266 Zb., o názvoch miest, obcí, osád, ulíc, ako i o označovaní obcí miestnymi tabuľkami a číslovaní domov, č. 324/1921 Zb., čl. 5
- 18 Tento základný školský zákon bol neskôr doplnený zákonmi č. 276/1920 Zb. o skúškach učiteľskej spôsobilosti, č. 292/1920 Zb. o úprave školskej správy, 295/1920 o národných školách a súkromných vyučovacích a výchovných ústavoch, 605/1920 o miestnych školských radách a miestnych školských výboroch (pre menšinové školy), 608/1920 o zrušení

- okresných školských rád a zriadení okresných školských výborov, 226/1922 o školách obecných a občianskych, 137/1923 o vyučovaní štátneho jazyka a jazykov národných menšín na stredných školách a učiteľských ústavoch.
- 19 Za tú našu slovenčinu. 10 rokov Slovenskej ligy na Slovensku. Bratislava 1931, s. 345.
- 20 Statistika středního školství ve školním roce 1920–1921. Věstník Ministerstva školství a národní osvěty. II., 1919–20.
- 21 Zákon z 22. júla 1919 o verejných obecných knižniciach č. 430/19 zb., Vládne nariadenie z 5. novembra 1919, ktorým sa vykonáva zákon o verejných obecných knižniciach č. 430 Zb.
- 22 Takto nedostali štátne občianstvo dvaja poslanci Národného zhromaždenia (Körmendy-Ékes a Palkovics), alebo 34 kňazi maďarskej kalvínskej cirkvi na Slovensku. Situácia týchto osôb bola neprijemná, pretože bez občianskej listiny nemohli vycestovať za hranice, vykonávať isté povolania, nemali hlasovacie právo, museli konať vojenskú službu, a pod.
- 23 SETON-WATSON: Slovensko kedysi a dnes. Bratislava 1930, s. 56–59.
- 24 V maďarskom origináli bol text tejto riekanky nasledovný: Benes volt az apánk, selyem volt a ruhánk/Horthy lett az appánk kilatszott a picsánk.
- 25 Emil Sobota uvádza, že ak sledujeme princípy, na ktorých spočívajú jazykové sústavy európskych národnostne zmiešaných štátov, vidíme dva principiálne protiklady: a. zásada jazykovej rovnosti na rozdiel od prednosti jedných jazykov nad inými; b. zásada jazykového separatizmu (zásada teritoriálna) proti zásade jazykového zmiešania (personálnej). In: SOBOTA, E.: Jazykové právo v evropských štátoch. Praha 1934, s. 6.

## ETHNIC MINORITIES IN SLOVAKIA IN 1918–1938

### Summary

The Czechoslovak Republic came into existence as a result of the efforts of bringing Central European Slavs, i. e. Czechs, Slovaks and Ruthenians, together. The Slavs represented two thirds of the population. The Czechoslovak Republic had to deal with the demographic Austro-Hungarian heritage with strong German and Polish minorities in Bohemia, Moravia and Silesia, German, Ruthenian and Hungarian minorities in Slovakia, and Hungarian minority living in Transcarpathian (Podkarpatská Rus). Ruthenia. Jews, too, lived in all five parts of the Czechoslovak Republic but Ruthenia had the most numerous group. The chart shows the ethnic population in Slovakia (numbers are in thousands):

Nationality	1921	%	1930	%
Slovak	2012	67	2346	72
Hungarian	635	21	572	18
German	140	5	147	5
Ruthenian	85	3	91	3
Jewish	71	3	65	2

The ethnic picture of Slovakia after 1918 resulted from both the historical development and ethnocide from the part of Hungarian monarchical authorities and institutions especially hostile to non-Hungarian ethnic groups of Slovaks and Germans following 1790.

The four circumstances were crucial for the national and ethnic development in 1918–1938:

- 1) democratic and republican political and state organization;
- 2) international duties of the Czechoslovak Republic imposed by different peace agreements;
- 3) long-term hardship of the Czech and the Slovak

languages and the efforts to secure for them the status of official languages;

- 4) ethnic population in the country.

Despite the Czech and Slovak majority in the country, the new Republic was not built on national but on civil principles.

The national identity equaled the language affiliation under the Czechoslovak law in effect in the period between WW I and WW II. The only exception was made in the case of the Jews who could be identified as a group irrespective of the language they spoke. The mechanism for obtaining nationality rights relied on the latest census data, nationality composition in judicial districts based on census figures, and citizenship. For the purposes of census, nationality was derived from the mother tongue.

The Constitution guaranteed protection and application of their right to all Czechoslovak citizens, irrespective of the language, nationality, religion, status, race and political affinity. The Constitution declared unlawful any method of violent de-ethnicism and provided for its criminalisation.

The Protection of the Republic Act sanctioned public instigation of violence, hostility and hatred towards different groups of citizens and individuals because of their ethnic, lingual, racial, religious or atheist origin.

Democratic and republican state organization set certain limits which could not be surpassed by the rights of legal minorities. They could not claim more than enjoying ethnic rights in everyday life and using the vernacular of their own choice.

International duties of the Czechoslovak Republic imposed by peace agreements, especially the one signed in Saint Germain en Laye on Sept. 10, 1919, and binding

the Czechoslovak Republic to guarantee the nationality and language rights, were incorporated in the Constitution.

The Act No. 1222/1920 proclaimed the "Czechoslovak" language to be the official language in the Republic, thus giving it certain advantages. All offices, courts and agencies (Notaries Public), local government authorities, public corporations (bar association, medical boards, engineering, commercial, industrial, crafts, taxation and regulation committees and commissions) were bound to accept oral and written documents in the official language even if they normally used the vernacular different from the official language. This provision made it impossible for a Czech speaking citizen to be denied any form of official proceedings in ethnically mixed areas. Other advantages were only symbolic – the text in the official language was used in the first place in bilingual public notices, forms, official documents, and official seals, it was used in the army commands, public registers and books, and in the main text on the currency.

Following the concept of the "Czechoslovak nation", the concept of the "Czechoslovak language" was introduced. The legislation concerning the official language treated the Czech and the Slovak languages, linguistically two separate systems identified in two separate contexts of literary history, as one language. In doing so the legislation relied upon the formal equality of both languages stating that an official inquiry presented in Czech and processed in Slovak and vice versa was to be understood as processed in the language in which the inquiry was presented.

Legislation defined ethnic and lingual minorities as groups of citizens who used a vernacular other than Czech or Slovak and formed 20% of the population in a judicial district as shown by the latest census. Not only individuals, but also corporate bodies, self governing bodies, local government authorities, parishes and others could become minority members. There were three qualified minorities in Slovakia.

Ethnic minorities could use their vernacular in offices beginning with rural authorities and ending with the Parliament, i. e. on all levels of the system of public administration and judiciary. The forms filled out in the vernacular were replied in the same language. As a rule, the reply was bilingual, i. e. containing the official language and the vernacular required. In cases of judicial districts with ethnic minority forming more than two thirds of the population, only one language could be used, viz. the vernacular of the minority, provided the parties to the official proceedings (administrative, judicial, notarial) did not include another ethnic representative or the user of another language. Otherwise, the bilingual procedure applied in all administrative or judicial proceedings. Slovakia consisted of 76 judicial districts. The chart shows the number of districts with a 20 % ethnic population or a two third and more ethnic majority (see next column).

In administrative proceedings before rural authorities the language used was the discretion of the rural authority. Thus also the vernacular of a group not

	1921		1930	
	20 % +	2/3 +	20 % +	2/3 +
Slovaks	67	52	69	53
Hungarians	20	12	20	10
Germans	6	0	5	0
Ruthenians	5	0	5	2

considered a legal minority by law (Croats, Bulgarians) could be chosen in specific areas. The vernacular of a minority was excluded from administrative proceedings if the minority represented less than 20% of the rural population. In that case the official language was used.

Mandatory language was the language spoken by 50% of the population. Rural authorities sent official letters to courts and other governmental bodies in their procedural language, but in cases where the rural authority used the vernacular of a legal minority and the court or another governmental body was not justified to accept documents in the vernacular of the minority, the exchange of official documents was to take place in the official language. The official language could be used in the official proceedings in a minority area provided the Slovak population formed at least 20% or the population exceeded 3,000 or the Notary Public was a Slovak. The authorities were responsible for translations of official documents into the languages of minorities. Bilingual or trilingual public notices and signs were used in minority areas.

Minorities enjoyed significant educational rights. Primary and secondary state schools for ethnic minorities were established and maintained by Czechoslovak authorities. Unlike in the period of Hungarian rule when there was not a single primary or secondary school administered through state authorities, these schools were built to meet the students' demands (including those concerning the language). In the 1920/21 academic year, Slovak was the language of instruction in 49 secondary schools, German in 4, Hungarian in 14 and Russian in one. Slovak secondary schools had also Hungarian and German students, Hungarian and German schools took Slovak students. State authorities interfered also through the network of libraries. It was the duty of a rural government to organize public libraries for minority readers if the area had a school for ethnic minority or the ethnic population amounted to at least four hundred people.

Ethnic situation was far more favorable for Slovaks in Slovakia than for Czechs in Bohemia, Moravia and Silesia or Ruthenians in Ruthenia. Ethnically mixed areas formed a relatively small part of the Slovak territory with only one fifth of districts populated by Slovaks mixed with another ethnic group (Hungarian or Ruthenian) in which the ethnic group outnumbered the Slovaks. All this explains why the minorities rights were not misused for political causes and de-stabilization of the state to such a great extent as in Bohemia. Democratic and republican spirit of the Czechoslovak Republic enabled the maximum application of lingual and cultural requirements of ethnic minorities.

# Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 39, 1991, číslo 2

Vychádza štyri razy do roka  
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor  
PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonné redaktorky

PhDr. Ľubica Chorváthová  
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: Eva Kovačevičová-Fudala

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Člen kor. SAV Božena Filová, Prof. PhDr. Václav Frolec, DrSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančář, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Ján Podolák, CSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Karol Strelec, PhDr. Andrej Sulitka, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Jakubovo nám. 12  
Vytlačila Neografia, š. p., Martin

Registr. zn F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 39,-; celoročné predplatné Kčs 156,-

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS – ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Nám. Slobody 6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1991

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОЛОГИЯ

Журнал Института этнологии Словацкой Академии Наук

Год издания 39, 1991 № 2

Издается четыре раза в год

« ВЕДА », издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Милан Лешчак, Д-р Любица Хорватова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Якубово нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften  
Jahrgang 39, 1991, Nr. 2

Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Milan Leščák, PhDr. Ľubica Chorváthová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Jakubovo nám. 12

SLOVAK ETHNOLOGY

Journal of Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Volume 39, 1991, No. 2

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Editors PhDr. Milan Leščák, PhDr. Ľubica Chorváthová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Jakubovo nám. 12

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 39, 1991, No. 2

Parait quatre fois par an. Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Milan Leščák, PhDr. Ľubica Chorváthová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Jakubovo nám. 12

Distributed by KUBON UND SAGNER, D-8000 München POB 340108 SRN.



INDEX 49 616  
Cena Kčs 39,—